

WORKING PAPER č. 13/2008

Disparity v regionálním rozvoji

Milan Víturka

Srpen 2008

Řada studií Working Papers Centra výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky je vydávána s podporou projektu MŠMT výzkumná centra 1M0524.

ISSN 1801-4496

Vedoucí: prof. Ing. Antonín Slaný, CSc., Lipová 41a, 602 00 Brno,
e-mail: slany@econ.muni.cz, tel.: +420 549491111

DISPARITY V REGIONÁLNÍM ROZVOJI

Abstract:

The article *Disparities in Regional Development* presents a possible approach to solution of disparities problem in association with the results acquired by means of application of original method of business environment quality evaluation. This method was verified on the example of just about 200 Czech micro-regions and 14 mezo-regions and/or “kraje” and consists of two basic steps: evaluation of business environment quality on the micro-regional level and aggregation of obtained results to the mezo-regional level. The results mentioned in it enable evaluation of disparities with necessary respects to regularities of social-economic and geographical organization of territory (developmental and hierarchical differentiation of space with emphasis to polarization and integration processes). Evaluation of business environment quality simultaneously provides a suitable base for correct identification of positive and negative disparities (approved differences between theoretical and existing values of business environment quality), which can be thus consequently effectively diminished by means of regional policy.

Abstrakt:

Příspěvek *Disparity v regionálním rozvoji* se zabývá možným přístupem k řešení problematiky disparit ve vazbě na výsledky získané aplikací originální metody hodnocení kvality podnikatelského prostředí. Tato metoda byla ověřena na příkladě asi 200 českých mikroregionů a 14 mezoregionů, resp. krajů a sestává ze dvou základních kroků: hodnocení kvality podnikatelského prostředí na mikroregionální úrovni a agregace získaných výsledků na mezoregionální úrovni. Tyto výsledky umožňují hodnocení disparit s potřebným respektem k zákonitostem sociálně-ekonomické a geografické organizace území (vývojová a řádovostní diferenciací prostoru s důrazem na procesy polarizace a integrace). Hodnocení kvality podnikatelského prostředí současně poskytuje vhodnou základnu pro korektní identifikaci pozitivních a negativních disparit (prokázané rozdíly mezi teoretickými a skutečnými hodnotami kvality podnikatelského prostředí), které tak návazně mohou být efektivně snižovány prostřednictvím regionální politiky.

Recenzoval:

doc. RNDr. Václav Toušek, CSc.

1. TEORETICKÝ ÚVOD DO PROBLÉMU DISPARIT

Regionální disparity patří k velmi frekventovaným pojmům spojeným s regionální politikou a regionálním rozvojem. Tento pojem, obecně označující nerovnost, různost či rozdílnost jevů či procesů, je však v teorii a praxi (podobně jako u většiny pojmů týkajících se společenského rozvoje) chápán různými způsoby a jeho sémantická interpretace je značně neurčitá. Celkově tak lze konstatovat, že pojem prostorových nerovností tj. regionálních disparit (a v podstatě pojem disparit vůbec) dosud nemá propracovanou teoretickou bázi, resp. systémový a metodologický rámec jeho chápání, což limituje jeho praktickou inkorporaci do regionální politiky či managementu regionálního rozvoje.

Primární otázkou je samotný obecný přístup k vnímání nerovností, které lze všeobecně pokládat za přirozený důsledek procesů přírodní či společenské evoluce. Pomineme-li nerovnosti přírodního charakteru, tvořící univerzální základ jejího „fungování“ (viz např. problém biodiverzity), je zřejmé, že ani v případě nerovností společenského charakteru nelze přijmout jednoznačný závěr, zda jsou tyto nerovnosti nezbytné či naopak nežádoucí. Toto dilema bohužel zcela nezmizí ani pokud podrobněji vymežíme věcnou oblast zkoumání, tj. v našem případě regionální rozvoj, i když z čistě ekonomického pohledu jsou negativní disparity pochopitelně považovány za jev spíše negativní – otázkou je však stanovení hranice, od které jsou takto vnímány. Z komplexního pohledu pak negativní ekonomické disparity mohou být do jisté míry vyvažovány pozitivními disparitami u environmentální či sociální komponenty společenského rozvoje.

V tržní ekonomice je regionální rozvoj chápán především jako výsledek působení tržních sil, spojených s neustálou snahou podnikatelských subjektů zlepšit své postavení na trhu a získat konkurenční výhodu. Její nedílnou součástí je i efektivnost alokace, týkající se ekonomického problému optimálního využívání zdrojů s cílem dosažení maximální hodnoty výstupu (Hučka, M., 2008). Konkurence je tak nepochybně nejen motorem ekonomického rozvoje (ekonomického růstu), ale i motorem vytváření regionálních nerovností, resp. disparit v ekonomickém (a návazně i v environmentálním a v sociálním) rozvoji, které při jejich negativní dimenzi obecně vypovídají o nedostatečné regionální konkurenceschopnosti. Z toho vyplývá, že tvorba ekonomických disparit je úzce spojena s konkurenceschopností. Podle Klaassena (1987) jsou hlavními primárními faktory tvorby regionálních disparit nízká mobilita pracovní síly, limitovaná mobilita kapitálu, ekonomická struktura a dále geografické (zejména poloha vzhledem k hlavním trhům resp. sídelním centrům) a další faktory (např. institucionální, politické a psychologické faktory) a sekundárními faktory pak vnější

ekonomické vlivy, rigidita cen a nákladů (zejména mzdových), demografická situace, faktory prostředí (image) a ostatní faktory (např. tvorba inovací).

Z politicko-ekonomického úhlu pohledu lze konstatovat, že spontánní aktivity podnikatelských subjektů nepochybně naplňují princip zásluhovosti. Trvale udržitelný rozvoj každé společnosti však vyžaduje, aby vznikající nerovnosti nepřekročily určitou společensky přijatelnou mez, tj. aby byl tento přirozený proces regulován a byl tak respektován i princip solidarity. V této souvislosti jde tedy o generování dlouhodobých užitků, které nelze měřit prostřednictvím zisku a odpovídající aktivity jsou proto hlavním úkolem veřejného sektoru. Lze konstatovat, že (alespoň ve vyspělých zemích) panuje všeobecný konsensus o potřebě řešení výše naznačeného dilematu „efektivnosti a spravedlnosti“ prostřednictvím respektování obou výše naznačených úhlů pohledu. Společenská naléhavost tohoto řešení a tedy i potřebnost regionální politiky se pak odvíjí od toho, zda síly ovlivňující prohlubování nerovností (divergenční síly) jsou silnější než síly opačného charakteru (konvergenční síly).

Vypovídací schopnost odpovídajících teoretických modelů je logicky determinována způsobem zakomponování kategorií času a prostoru. Zakomponování těchto kategorií pak v podstatě neznamená nic jiného než teoreticko-metodologické zohlednění zákonitostí jak sociálně-ekonomické, tak sociálně-geografické organizace společnosti (abstrahujeme zde od univerzální a geografické přírodní organizace s historicky slábnoucím vlivem na rozvoj lidské společnosti), jejichž základní složky představují vývojová (primární) a dále řádovostní (sekundární) diferenciací společenských systémů.

Vývojovou diferenciací společenských systémů můžeme v tomto kontextu charakterizovat jako neustálé vytváření i překonávání rozdílností, resp. střídání procesů heterogenizace a homogenizace (Hampl, M., 1996). Tato diferenciací je determinována v rámci sociálně-ekonomické organizace společnosti představující její „vnitřní“ uspořádání. Jejím hlavním dlouhodobým ovlivňujícím faktorem je vědeckotechnický pokrok, který je přirozeně nerovnoměrný z hlediska odvětví a oborů, a její dynamiku lze charakterizovat hospodářskými cykly, jejichž základními fázemi představují expanze (konjunktura) a kontrakce (recese). Sociálně-geografická organizace společnosti pak podle Hampla (1996, 2005) představuje její „vnější“ uspořádání, pro které je charakteristická řádovostní diferenciací konkretizující vytvářením hierarchických struktur.

Z pohledu teorie regionálního rozvoje lze výše popsany cyklus vytváření a překonávání rozdílností charakterizovat v souladu s Myrdalem (Blažek, J., Uhlíř, D., 2002) ve třech fázích: selekce úspěšných regionů (spojená s hospodářskými cykly, zejména s obdobím výraznější recese a v dlouhodobém časovém horizontu pak

s významnými technologickými či geopolitickými změnami) – polarizace (spojená s expanzí úspěšných regionů) – integrace (spojená s intenzivní difúzí pozitivních efektů do prostoru, zejména v období delší konjunktury). Vývojová diferenciacie společenských systémů pochopitelně v dlouhodobém časovém horizontu determinuje sociálně-geografickou organizaci společnosti. Míra této determinace je však modifikována silnou inercií hierarchických struktur, která zpětně ovlivňuje vývojovou diferenciaci (viz např. vysoká stabilita systému hlavních měst, vyznačujících se obvykle i excelentním ekonomickým postavením v rámci příslušných zemí).

Uvedený metodologický přístup do značné míry koresponduje s rozvojem modelů endogenního růstu, jež reagují na zjištěnou skutečnost, že základní neoklasické modely hospodářského růstu nejsou schopny uspokojivě interpretovat dlouhodobý růst produkce. Návazně vypracované endogenní modely proto obecně usilují o internalizaci hlavních ovlivňujících faktorů a je pro ně charakteristická určitá forma přelévání účinků, zajišťující individuální i společenskou návratnost investovaných prostředků. Lze rozlišovat dva hlavní typy těchto modelů: modely kladoucí důraz na akumulaci lidského kapitálu (reprezentované zejména modelem R. Lucase, jenž předpokládá, že jeho úroveň závisí na způsobu, jakým jednotlivci rozdělují disponibilní čas mezi práci a vzdělávání) a modely kladoucí důraz na akumulaci znalostního kapitálu (reprezentované zejména modelem P. Romera, který předpokládá, že snaha jednotlivých firem inovovat zvyšuje celkový rozsah společenských znalostí).

Endogenní modely akcentují otázku konkurenceschopnosti, kterou lze systémově chápat v intencích tzv. participativního modelu, ve kterém jsou konkurenční výhody považovány za výsledek multidimenzionálního spolupůsobení tržních a společenských a politických sil – procesy a faktory ovlivňující konkurenceschopnost jsou pak posuzovány na čtyřech systémových úrovních: úrovni meta (rozvojová orientace společnosti), makro (stabilní rámec ekonomiky), mezo (politiky a instituce cílené na posilování konkurenceschopnosti) a mikro (firmy a jejich seskupení). V tomto kontextu lze připomenout i stále častěji se objevující názory, že regiony jsou nositelem národní konkurenceschopnosti, neboť v jejich rámci dochází k přímým interakcím mezi tvůrci a uživateli znalostí spojených s tvorbou pozitivních externalit snižujících transakční a inovační náklady firem (Beneš, 2006). Základní produkční funkci pak lze upravit do následujícího tvaru (Viturka, 2005):

$$Y = M [a, z_1, z_2] \cdot f(K, L, I)$$

Kde:

Y = úroveň produkce (celkový výstup)

M = multifaktorová proměnná s faktorovými komponentami a – úroveň technického rozvoje (vybrané indikátory), z_1 – makroekonomické (územně volné faktory konkurenceschopnosti), z_2 – regionální (územně vázané faktory konkurenceschopnosti)

K = objem kapitálu

L = objem práce

I = inovační potenciál firem (měřitelný např. výdaji firem na výzkum a vývoj).

Vývojová a řádovostní diference společenských systémů logicky relativizuje efektivnost zejména centrálních vnějších zásahů, cílených na snižování negativních regionálních disparit (v této souvislosti však nelze opomíjet ani otázku pozitivních disparit, které mají silné vazby na národohospodářskou konkurenceschopnost a v souladu s tím i na centrální regionální politiku). Protože ekonomické předpovědi mají vzhledem ke složitosti sociálně-ekonomických systémů značně limitovanou vypovídací schopnost a dále vzhledem k již vzpomenuté silné inercií hierarchických struktur, jeví se jako účelné tyto zásahy optimalizovat v souladu s principy řádovostní diference společenského prostoru. Tato diference je logicky spojena s vytvářením hierarchických soustav v linii lokální – mikroregionální – mezoregionální – makroregionální (národní) – globální (nadmárodní) úroveň. S ohledem na obecně protisměrné působení procesů heterogenizace (ekonomické polarizace) a homogenizace (ekonomické integrace) nás logicky zajímají všechny uvedené úrovně kromě úrovně lokální. Odpovídající výběr hlavních ovlivňujících faktorů se pak koncentruje především na mikroregionální a mezoregionální úroveň – komponenta z_2 a agregátní faktory I a L výše uvedené produkční funkce), přičemž z pohledu regionální politiky lze vzhledem k spontánnosti polarizačních procesů považovat za smysluplnou především podporu integračních procesů.

Mikroregionální úroveň výzkumu obvykle představují tzv. elementární regiony s polaritou typu centrum – zázemí (obecně jde o známou polaritu město – venkov), integrované prostřednictvím dojížděkových procesů, zejména dojížděkou do zaměstnání. Tato základní úroveň ekonomické a sociální integrace je tedy spojena především s vytvářením regionálních pracovních trhů – integrace na bázi pracovních interakcí. Jejím charakteristickým rysem je nejenom pracovní podřízenost lokalit s převažující obytnou funkcí příslušným sídelním centřům s přebytkem pracovní funkce, ale i (především v rozvinutých zemích se srovnatelně nízkým demografickým růstem) selektivní růst pracovní podřízenosti slabších mikroregionů silnějším konkurentům.

Na vyšší, tj. mezoregionální úrovni nabývá polarita podoby pól rozvoje – podřízené mikroregiony, přičemž ekonomická podřízenost zde má

poněkud volnější charakter (její úroveň je determinována především dynamikou ekonomického růstu příslušného pólu rozvoje). Celková úroveň podřízenosti je pak obvykle posilována vyššími administrativními funkcemi pólů rozvoje (v ČR jde o krajská města, zastávající vesměs pozici pólů rozvoje národního významu). Ekonomická integrace zde probíhá především na bázi interakcí firem v rámci územní dělby práce a jejím charakteristickým rysem je šíření rozvojových efektů generovaných póly růstu podél rozvojových os – integrace na bázi produkčních interakcí. Ve srovnání s první úrovní integrace má tak tato úroveň mnohem selektivnější charakter, odrážející zejména komplementaritu podnikatelského prostředí podřízených regionů s podnikatelským prostředím příslušného pólu růstu.

Pokud jde o makroregionální úroveň lze konstatovat, že v daném směru do určité míry koresponduje s mezoregionální úrovní, avšak v souladu s hierarchickou posloupností je zde polarizace obvykle transformována do podoby hlavní město, resp. pól rozvoje mezinárodního (nadmárodního) významu – podřízené mezoregiony. Tato podřízenost má ovšem vzhledem k centralizovanému charakteru hospodářských politik a dalším společensko-politickým prointegračně působícím faktorům výrazně silnější charakter (hloubka této podřízenosti pochopitelně závisí na míře decentralizace veřejných politik včetně jejich institucionálních složek). Toto obecné konstatování lze návazně vztáhnout i na procesy ekonomické integrace na bázi územní dělby práce, kde vůdčí roli hraje především míra koncentrace řídicích funkcí do makroregionálního centra – obvykle vyšší intenzita rozvojových efektů generovaných tímto centrem pak logicky zvyšuje významovou pozici příslušných rozvojových os nadnárodního i národního významu.

Nejvyšší úroveň integrace pak pochopitelně představuje nadnárodní, resp. globální integrace, pro kterou je charakteristická polarita typu póly rozvoje nadnárodního významu – ostatní mikroregiony (posilovaná procesy ekonomické liberalizace). Ekonomická integrace zde probíhá především na bázi mezinárodní výměny zboží a služeb – integrace na bázi obchodních interakcí. Logickým důsledkem těchto interakcí je vytváření obchodních aliancí, které se v delším období mohou transformovat do podoby volněji či úžeji integrovaných nadnárodních hospodářských, příp. politicko-hospodářských seskupení.

Tabulka č. 1: Základní charakteristiky procesů polarizace a integrace

hierarchie	hlavní nositelé polarizace	hlavní projevy integrace
globální	rozvojové póly globálního významu	vytváření rozvojových zón nadnárodního významu
makroregionální	rozvojové póly mezinárodního významu	vytváření rozvojových zón národního významu
mezoregionální	rozvojové póly národního významu	vytváření rozvojových zón regionálního významu
mikroregionální	centra nodálních regionů	rozvoj nodálních procesů

Zdroj: vlastní výzkum

Z hlediska naplňování tradičního cíle dosavadní regionální politiky EU, tj. podpory zaostávajících regionů, představuje v tomto kontextu zásadní otázku rozlišování základních typů negativních disparit. Disparity v ekonomickém rozvoji lze členit na hierarchicky podmíněné, determinované významovým postavením regionu, jejichž regulace by byla v rozporu se zákonitostmi sociálně-geografické organizace území (a tedy neefektivní) a vývojově podmíněné, determinované odlišným tempem a kvalitou ekonomického vývoje, jejichž snižování prostřednictvím regionální politiky (společensky ospravedlnitelné aplikací principu solidarity) lze v rámci skupin sdružujících regiony podle podobnosti jejich významového postavení považovat za odůvodněné. Obecně jde o tradiční typ tzv. pojišťovací regionální politiky. Je zřejmé, že pro identifikaci vývojových disparit je potřebné mít k dispozici verifikovanou metodiku jejich zjišťování (viz následující kapitola).

Závěrem této části je účelné připojit i definici interaktivně souvisejícího pojmu regionální konkurenceschopnost. Regionální konkurenceschopnost je chápána jako schopnost regionů vytvářet vysoký příjem a zaměstnanost obyvatelstva v podmínkách otevřené ekonomiky (Kitson, M., Martin, R., Tyler, P., 2005). V tomto kontextu pak logicky nabývá na významu i podpora regionů disponujících komparativními výhodami jako nositelů pozitivních disparit v duchu tzv. strategické regionální politiky. Je třeba mít ovšem na zřeteli skutečnost, že tato politika obecně podporuje divergenční tendence. S tím spojené prohlubování negativních disparit lze však účinně omezovat prostřednictvím jejího interaktivního sladění s hospodářskými cykly, které lze primárně dosáhnout zacílením tohoto typu regionální politiky na období konjunktury.

2. VERIFIKACE METODIKY NA PŘÍKLADĚ ČR

Významným teoretickým základem pro identifikaci vývojových disparit je výše uvedená produkční funkce. Konkrétně jde v tomto směru o územně vázané faktory konkurenceschopnosti, které lze výhodně interpretovat prostřednictvím vypracovaného komplexního ukazatele kvality podnikatelského prostředí – KPP (Viturka, M., 2003). Tento přístup je nepochybně v souladu s potřebami praxe, neboť odpovídající nabídka představuje hlavní oblast, ve které mezi sebou regiony soutěží ve snaze vytvářet co nejlepší podmínky pro rozvoj a přilákání odpovídajících podnikatelských aktivit. Vlastní metodika vychází z identifikace faktorů odrážejících verifikované investiční a rozvojové preference firem. Jednotlivé faktory KPP a jejich významové váhy byly určeny na základě mezinárodních průzkumů lokalizačních preferencí investorů působících zejména ve zpracovatelském průmyslu a vyšších tržních službách, orientovaných na „lokalizačně citlivé“ nadnárodní firmy (získané informace byly s využitím statistických metod včetně faktorové analýzy návazně adaptovány na podmínky ČR). Faktory KPP jsou podle jejich vypovídací schopnosti členěny do šesti hlavních skupin, seřazených dále podle významových vah (podrobněji viz Viturka, 2003):

- obchodní faktory poskytující základní informace o tržním prostředí jednotlivých regionů včetně potenciálů zahraniční a domácí poptávky;
- pracovní faktory poskytující základní informace o celkové úrovni a kvalitě regionální nabídky pracovních sil;
- regionální a lokální faktory poskytující základní informace o rozvinutosti podnikatelské a znalostní báze;
- infrastrukturní faktory poskytující základní informace o technických předpokladech integrace jednotlivých regionů do světové ekonomiky (dopravní a ICT sítě);
- cenové faktory představující specifické indikátory úrovně poptávky a nabídky na regionálních trzích územně vázaných výrobních faktorů (trh práce a trh nemovitostí);
- environmentální faktory poskytující vybrané informace vztahující se ke kvalitě života, vykazující významné vazby na podnikatelské prostředí.

V tomto kontextu je potřebné poznamenat, že česká ekonomika se zatím nachází v etapě rozvoje „taženého investicemi.“ Je zřejmé, že nemá-li v dlouhodobé perspektivě dojít ke snížení konkurenceschopnosti, je nutný její přechod do etapy rozvoje „taženého inovacemi“ a v souladu s tím je potřebné počítat i s významnými změnami významových vah jednotlivých faktorů KPP. Z provedených analýz zatím vyplývá, že potenciální změny indukované

přechodem ke znalostní ekonomice jsou spojené především s oslabováním významu infrastrukturních faktorů a některých dílčích faktorů (např. faktoru finanční asistence ze strany obcí). Na druhé straně pak dochází k růstu významu zejména pracovních a dále environmentálních faktorů a vybraných dílčích faktorů (zejména faktoru podnikatelské a znalostní báze).

Jako základní prostorové jednotky hodnocení KPP byly v našem případě zvoleny kraje, které představují mezoregionální hierarchickou úroveň. Vzhledem k jejich poměrně značné ekonomické i urbanistické heterogenitě byly odpovídající hodnoty stanoveny na základě agregací dílčích hodnot vypočtených za příslušné elementární mikroregiony, které byly z praktických důvodů (výkon státní správy, dostupnost statistických údajů atd.) ztotožněny s územními obvody tzv. pověřených obcí s rozšířenou působností 3. stupně. Tyto jednotky svým charakterem do značné míry odpovídají nodálním regionům typu jádro – zázemí (jde celkem o 205 územních obvodů pověřených obcí 3. stupně, ke kterým bylo dále přiřazeno území hlavního města Prahy). Vypovídací schopnost vypracované originální metodiky byla v předchozích studiích ověřena na základě následujících výzkumných hypotéz:

- hodnoty KPP mají silné vazby na úroveň HDP – verifikace všeobecné vypovídací schopnosti hodnocení KPP (všeobecné vazby na sociálně-ekonomickou organizaci společnosti). Hypotéza byla prověřena na mezoregionální úrovni krajů, pro které jsou k dispozici údaje o regionálním HDP, a její platnost byla potvrzena – vypočtená hodnota korelačního koeficientu přesahuje hranici 0,95;
- hodnoty KPP na mikroregionální úrovni ve významné míře korespondují s populační velikostí odpovídajících elementárních regionů jako základního indikátoru jejich významové pozice – verifikace vypovídací schopnosti z pohledu aplikace tradiční regionální politiky (všeobecné vazby na sociálně-geografickou organizaci společnosti). Její platnost byla potvrzena: pokles průměrných hodnot KPP podle stanovených velikostních skupin mikroregionů s hraničními hodnotami 200, 100, 50 a 25 tis. obyvatel (základní míra významového postavení regionů) činí 1,7 – 2,5 – 3,1 – 3,4 – 3,9.

Hodnocení KPP poskytuje věcně a prostorově strukturované informace o rozvojově významných faktorech, které se vesměs vyznačují relativně významnou prostorovou stabilitou (hodnoty faktorů byly stanoveny na základě provedení podrobných analýz vztahujících se převážně k období let 2001 až 2002; v současnosti probíhá nový cyklus hodnocení). Hlavní výhodou daného přístupu ve srovnání s obvykle používanými desagregacemi vybraných makroekonomických ukazatelů je jeho vyšší explanační schopnosti, posilující přímé vazby na formulování programových cílů regionální politiky.

Dosažené výsledky hodnocení na mezoregionální úrovni ukazují, že s výjimkou v podmínkách ČR zcela specifického Pražského kraje nejsou rozdíly mezi zbývajících třinácti kraji v celkové úrovni KPP příliš výrazné (nejlepší hodnoty z nich vykazují Jihomoravský spolu s Plzeňským krajem a naopak nejhorší hodnoty kraj Moravskoslezský spolu s Ústeckým). Ve všech těchto krajích totiž mají významný podíl relativně málo urbanizované "venkovské" mikroregiony, které obvykle disponují pouze nízkou úrovní KPP. V souladu s naznačenou výraznou heterogenitou krajů mají tedy z hlediska praktického hodnocení disparit lepší vypovídací schopnosti analýzy založené na mikroregionálním přístupu.

Výsledky hodnocení KPP podle stanovených velikostních skupin mikroregionů jsou přehledně prezentovány s využitím metody benchmarkingu (benchmarking obecně označuje metodu analýzy procesů a výkonů prostřednictvím systematického porovnání zkoumaného subjektu s ostatními relevantními subjekty). Přiložená tabulka poskytuje selektivní informace o negativních i pozitivních disparitách, prezentovaných ve vazbě na významové postavení elementárních mikroregionů (zahrnuty mikroregiony s minimálně 10 % odchylkou KPP od průměru příslušné velikostní skupiny): nejlepší hodnoty zde reprezentují nesporné pozitivní disparity a nejhorší hodnoty pak nesporné negativní disparity, jejichž snižování je hlavním všeobecným cílem tradiční regionální politiky. V případě negativních disparit byl zjištěn dominantní podíl moravských mikroregionů, kde v tomto směru jednoznačně převládají mikroregiony příslušné k Moravskoslezskému kraji (z českých regionů se zřetelněji prosazují pouze mikroregiony Ústeckého kraje). V případě pozitivních disparit pak jednoznačně zauímají nejlepší pozici mikroregiony Středočeského kraje. Pokud se přesuneme na mezoregionální tj. krajskou úroveň, zjišťujeme adekvátním postupem největší výskyt negativních disparit v případě Moravskoslezského a Ústeckého kraje, což do značné míry koresponduje s výsledky ostatních provedených analýz, vycházejících z tradičních metodických postupů.

Tabulka č.2: Selektivní benchmarking mikroregionů podle KPP

velikostní skupina mikroregionů v tis. obyvatel				
200 a více	100–199	50–99	25–49	méně než 25
nejlepší hodnoty:				
Praha	Plzeň	K. Vary	Říčany	Kuřim
	Pardubice	Bran./L.-S.B.	Jičín	Dobříš
	H.Králové	Jihlava	Poděbrady	Jilemnice
	Č.Budějovice	M. Boleslav	Beroun	Lanškroun
		Tábor	Černošice	
		Benešov	Turnov	
		Jablonec/N.		
nejhorší hodnoty:				

Ostrava	Frydek.-Mís.	Karviná	Hlučín	Jablunkov
	Teplice	Haviřov	Orlová	Vítkov
	Opava	Sokolov	Bílovec	Rýmařov
		U. Brod	Krnov	Konice
		Kyjov	Bohumín	Kravaře
		Třinec	Sušice	Broumov
		Boskovice	Rumburk	Odry
		Vsetín	Veselí/M.	Králíky
			Č. Těšín	

Poznámka: Mikroregiony jsou označeny názvem příslušné pověřené obce 3. stupně (pracovně podřízené a velikostně nevyhovující mikroregiony jsou vyznačeny kurzivou).

Zdroj: vlastní výzkum

Rozvoj jednotlivých krajů je v souladu s diferenciací v celkové vybavenosti, resp. kvalitě KPP konkrétně ovlivňován rozdíly ve vybavenosti jednotlivými faktory KPP, které selektivně ovlivňují jejich atraktivitu prostřednictvím interakcí s různorodými preferencemi poptávajících subjektů. V tomto směru podává základní přehled následující tabulka, kde jsou tyto rozdíly specifikovány podle krajů a hlavních skupin faktorů KPP (v tomto případě jde o krajské agregace nevážených mikroregionálních hodnot). Konstrukce tabulky vychází ze zásady, že za každý kraj jsou uvedeny dvě (výjimečně jedna) nejlepší a dvě (výjimečně jedna) nejhorší skupiny faktorů, přičemž hodnocení pozice v rámci ČR zahrnuje tři nejlepší a tři nehorší kraje.

Výsledky komplexních mezoregionálních a mikroregionálních analýz KPP poskytují základní informace pro stanovení optimálních priorit podpory rozvoje krajů. V tomto kontextu je ovšem potřebné rovněž zohlednit nejen disponibilní vize rozvoje jednotlivých krajů, ale i rozdíly v efektivitě využívání hlavních faktorů KPP. Tato efektivita je pochopitelně především záležitostí podnikatelského sektoru, z pohledu by tedy nemělo primárně jít o přímou podporu podnikatelských subjektů (s výjimkou možnosti systémové podpory MSP povolené Evropskou komisí), ale především o stimulaci žádoucích změn cílených na udržení resp. posílení konkurenceschopnosti. V souladu s výše uvedenou definicí regionální konkurenceschopnosti a nezbytným přechodem ke znalostní ekonomice (podmíněného vyčerpáním cenových konkurenčních výhod české ekonomiky) lze v tomto směru pokládat za prioritní oblasti podpory využití lidských zdrojů (regionální míra nezaměstnanosti má silnou vazbu na úroveň strukturálního přizpůsobení ekonomiky globálním vývojovým trendům, resp. zastoupení ekonomicky citlivých odvětví) a rozvoj inovačního potenciálu firem (inovující firmy lépe vzdorují zejména cenově založené konkurenci a v souladu s tím se i lépe prosazují na mezinárodních trzích). Problematice lidských zdrojů a tvorby inovací již byla věnována pozornost v dřívějších studiích a není tak v příspěvku

dále rozváděna (podrobněji viz např. Víturka, M. – Žítek, V. – Tonev, P., 2005).

Tabulka č. 3: Poziční hodnocení krajů podle skupin faktorů KPP

kraj	pozice z pohledu ČR		pozice z pohledu kraje	
	velmi příznivá	velmi nepříznivá	příznivá	nepříznivá
PR	P, C, I, R, O	-	-	E
SČ	O, I, P, C	E	-	-
JČ	R, E	-	-	I, O
PL	-	-	E, O	P, R
KV	-	P	E, O	R
ÚL	O, R	P, E	-	-
LB	-	I	E, O	C
KH	E	R	O	C
PA	-	R, C	E, O	-
VY	E	I, C	R	-
JM	I, C	-	-	O, R
OL	-	O, I	P, R	-
ZL	P	O	E	C
MS	-	O, P, R, C, E	I	-

Poznámka: O – obchodní faktory, P – pracovní faktory, R – regionální a lokální faktory, I – infrastrukturní faktory, C – cenové faktory, E – environmentální faktory.

Zdroj: vlastní výzkum

3. ZÁVĚR

Na základě provedených výzkumů, jejichž výsledky byly úspornou formou prezentovány v předchozím textu, je možné přijmout následující závěry podporující zvýšení efektivnosti a účinnosti regionální politiky:

- rozvojové disparity vznikají vývojovou a řádovostní (hierarchickou) diferenciací společenských systémů, přičemž účinnost jejich regulace je primárně determinována mírou respektování zákonitostí sociálně-ekonomické a sociálně-geografické organizace těchto systémů (preferenze tržně konformních opatření);
- negativní rozvojové disparity lze v dlouhodobém časovém horizontu nejefektivněji snižovat prostřednictvím konkrétních programů přijímaných v rámci regionální politiky, orientovaných na zvyšování kvality podnikatelského prostředí, rozvoj integračních procesů a lepší využívání regionálních zdrojů růstu;
- za základní prostorový rámec pro snižování společensky závažných rozvojových disparit lze považovat mezoregionální úroveň – v českých podmínkách tuto úroveň reprezentují kraje, představující z ekonomického pohledu základní jednotky územní dělby práce integrované jejich centry, které vesměs vykonávají funkci pólů rozvoje národního (v případě Prahy nadnárodního) významu;
- identifikaci rozvojových disparit vznikajících na mikroregionální úrovni je nutné provádět v rámci relevantních velikostních skupin mikroregionů, přičemž lze účelně vycházet z vyhodnocení odpovídajících odchylek skutečných hodnot kvality podnikatelského prostředí od teoreticky příslušných hodnot (stanovených na úrovni celé ČR);
- dlouhodobé ekonomické zaostávání regionů lze obecně interpretovat tak, že tyto regiony nedisponují potřebnými zdroji endogenního růstu a je proto nutné zvýšit jejich atraktivitu pro alokaci exogenních zdrojů (např. prostřednictvím regionalizace investičních pobídek).

Pokud jde o systémový a praktický význam problému disparit, v kontextu regionální politiky lze konstatovat, že fundamentální výzkum této problematiky je velmi aktuální a jeho aplikovatelné výsledky mohou výrazně přispět k celkovému zkvalitnění regionálního managementu na všech stupních územního řízení v České republice. Současný stav lze charakterizovat tak, že i pokud jsou disparity intuitivně správně identifikovány, chybí nástroje a mechanismy jejich klasifikace, vzájemného srovnávání a vyhodnocování. V tomto kontextu lze konstatovat, že prezentovaný příspěvek představuje jednu z prvních systematictější orientovaných snah o snížení deficitu výzkumné sféry v dané oblasti.

Závěrem je potřebné se alespoň stručně v daném kontextu zmínit i o nejdůležitějších otázkách celkového směřování regionální politiky. Řešení diskutovaného problému disparit nepochybně patří do „arsenálu“ tradiční regionální politiky. Je zjevné, že v současnosti výrazně přibývají snahy o modernizaci jejího obsahu, které lze zobecnit ve smyslu její silnější orientace na podporu zvyšování regionální konkurenceschopnosti. Současně lze zaznamenat i rostoucí pozornost věnovanou regionálním aspektům v rámci sektorových politik (např. v průmyslové, zemědělské, dopravní a energetické politice). Naznačené trendy odrážejí i odpovídající (i když někdy poněkud rozpačité) aktivity EU. Kromě tzv. Lisabonské strategie, kladoucí hlavní důraz na růst konkurenceschopnosti ve vazbě na tvorbu kvalitních pracovních míst v intencích rozvoje znalostní ekonomiky (při jejíž revizi byla za jednu z jejích významných příčin označena i nedostatečná pozornost věnovaná regionální dimenzi strategie), tuto skutečnost zjevně dokládá i vytyčení nového cíle „Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost“ v rámci nového plánovacího cyklu 2007 – 2013 Politiky hospodářské a sociální soudržnosti, resp. Strukturální politiky EU. Jejím nejdůležitějším cílem však i nadále zůstává tradičně orientovaný cíl „Konvergence“ a v této souvislosti tak sladění obou do značné míry protichůdných cílů v rámci systémů regionálních politik jistě nebude jednoduchou záležitostí.

4. POUŽITÁ LITERATURA

BENEŠ, M.: Konkurenceschopnost a konkurenční výhoda, Working paper č. 5, Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, ESF MU, Brno 2006.

BLAŽEK, J. – UHLÍŘ, D.: Teorie regionálního rozvoje. PŘF UK, Nakladatelství Karolinum, Praha 2002.

CAMBRIDGE ECONOMETRICS, ECORYS-NEI: A study on the factors of regional competitiveness (A draft final report for the European Commission), University of Cambridge, 2003.

DRUCKER, P. F.: Inovace a podnikavost. Management Press, Praha 1993.

DRUCKER, P., F.: Věk diskontinuity. Management Press, Praha 1994.

EUROPEAN COMMISSION: Aggregate and regional impact – Regional growth and convergence. Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg 1997.

GARELLI, S.: Competitiveness of nations: The Fundamentals. In: World Competitiveness Yearbook, IMD Lausanne, 2002.

HAMPL, M.: Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. PŘF UK, Praha 1996.

HAMPL, M.: Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. PŘF UK, Praha 2005.

HUČKA, M.: Vznik a příčiny územních nerovností. Regionální disparity, Regionální disparity, Working papers, č. 1, EF VŠB-TU, OPF SU, Ostrava 2008.

KADERÁBKOVÁ, A. A KOL.: Ročenka konkurenceschopnosti České republiky. CES VŠEM a NOZV NVF, Praha 2005.

KITSON, M. – MARTIN, R. – TYLER, P.: The regional competitiveness debate. University of Cambridge, 2005.

KLAASSEN, L. H. – VANHOVE, N.: Regional policy: an European approach. Avebury, 1987.

KOELLREUTER, CH.: Regional benchmarking as a tool to improve regional foresight, European Commission - Research - Directorate K, Brussels 2002.

KUTSCHERAURER, A.: Východiska výzkumu regionálních disparit v územním rozvoji České republiky. Regionální disparity, Working papers, č. 1, EF VŠB-TU, OPF SU, Ostrava 2008.

MOLLE, W.: European Cohesion policy. London, Routledge 2007.

NETHERLANDS ECONOMIC INSTITUTE IN COOPERATION WITH ERNST & YOUNG: New location factors for mobile investment in Europe. Office for Official Publications of the European Communities. Brussel - Luxembourg 1993.

OECD, EUROSTAT: Oslo manual: Guidelines for collecting and interpreting innovation data. EUROSTAT, Luxembourg 2005. Dostupný na www.epp.eurostat.ec.europa.eu).

PORTER, M.: The competitive advantages of nations. The Free Press, New York 1990.

PORTER, M.: Competitive advantage, agglomeration economies and regional policy. International Regional Science Review, No 1 a 2, 1996.

SLANÝ, A. a kol.: Faktory konkurenceschopnosti. CVKS ESF MU, Brno 2007.

SKOKAN, K.: Klastry a konkurenceschopnost regionů. Habilitační práce, VŠB – TU Ostrava 2003.

VITURKA, M. & KOL.: Investiční atraktivita vybraných měst České republiky. ESF MU, Brno 1998.

VITURKA, M.: Zahraniční investice a strategie regionálního rozvoje. ESF MU, Brno 2000.

VITURKA, M. & kol.: Regionální vyhodnocení kvality podnikatelského prostředí v České republice. ESF MU, vyd. MU, Brno 2003.

VITURKA, M. – ŽÍTEK, V. – TONEV, P.: Regionální předpoklady rozvoje inovací. Working paper, č. 4, CVKS ESF MU, Brno 2005.

VITURKA, M.: Regionální ekonomie a politika II. ESF MU, Brno 2007.

VITURKA, M.: Konkurenceschopnost regionů, možnosti jejího hodnocení a stimulace. Sborník z X. Mezinárodního kolokvia o regionálních vědách, ESF MU, Brno 2007.

ŽÍTEK, V. – KUNC, J. – TONEV, P.: Vybrané indikátory regionální konkurenceschopnosti a jejich vývoj. Working paper č. 21, Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky, ESF MU, Brno 2006.